

**ETHICAL ANALYSIS OF THE DOCUMENTS CONCERNING
CLIMATE PROTECTION**

**ETYCZNA ANALIZA DOKUMENTÓW DOTYCZĄCYCH
OCHRONY KLIMATU**

Małgorzata Kaniewska

Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej w Józefowie

*„Zmiany klimatu to największe wyzwanie,
z którym przyszło się zmierzyć nam i przyszłym pokoleniom”*

Ban Ki – moon, Sekretarz Generalny ONZ

ABSTRACTS

The United Nation Framework Convention on Climate Change and Kyoto Protocol are considered crucial from the perspective of climate change analysis. Their main point was that climate change and its negative consequences represent the common problem of all the people on Earth. Ethical analysis of the documents reveal on the opportunities to connect justice and responsibility with the legal and political concepts that in turn effects in co-creation of mutually understood meanings. The Air Protection Order results from the idea of sustainable development that represents the fundamental base of documents. However international climate agreements do not define this idea, barely comprising its constitutive elements like intra- and intergenerational justice, contemporary and future generations responsibility and need for natural environment protection.

Za kluczowe dokumenty z punktu widzenia analizy zmian klimatu należy uznać Ramową konwencję Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu oraz Protokół z Kioto. Podkreślono w nich, że zmiany klimatyczne oraz ich negatywne skutki są wspólnym problemem ludzkości. Etyczna analiza dokumentów wskazuje na możliwości powiązania norm sprawiedliwości i odpowiedzialności z pojęciami o charakterze prawnym i politycznym, co z kolei skutkuje współkonstytuowaniem własnych sensów. Nakaz ochrony powietrza wynika z zawartej w aktach koncepcji *sustainable development*, która stanowi najważniejszą zasadę dokumentów.

Międzynarodowe umowy klimatyczne nie precyzują jednak tej koncepcji, ale jedynie zawierają jej elementy składowe, takie jak: wewnątrz i międzypokoleniowa sprawiedliwość, odpowiedzialność za obecne i przyszłe pokolenia, potrzeba ochrony środowiska naturalnego.

KEYWORDS:

climate change, climate protection, environmental protection, environmental awareness, environmental ethics

zmiany klimatu, ochrona klimatu, ochrona środowiska, świadomość ekologiczna, etyka środowiskowa

WPROWADZENIE

Postępująca degradacja środowiska, ograniczoność biosfery i jej zasobów, wzrost liczby ludności, dysproporcje w dostępie do dóbr mają charakter globalny i są ze sobą wielopłaszczyznowo powiązane. F. S. Cohen zakładał, że „prawo jest w większym stopniu domeną moralności niż jakakolwiek inna część ludzkich obyczajów i ludzkiego zachowania” (Janowski, 1968, s. 94). Odwoływanie się do moralności w ustawodawstwie jest faktem niezaprzeczalnym. Prawo stanowione oraz etyka normatywna przeplatają się wzajemnie w obszarze ochrony klimatu Ziemi. U źródła dokumentów prawnych, traktujących o ochronie klimatu, znajduje się refleksja odnosząca się do wartości przyrody oraz analizy kryzysu ekologicznego (Kaniewska M., Klimski M. 2014).

Punktem przełomowym w tworzeniu dokumentów w zakresie ochrony środowiska naturalnego był fakt nadmiernej eksploatacji zasobów, postępująca degradacja i zanieczyszczenie biosfery. Zauważono, że w dobie postępującej industrializacji naturalność środowiska jest wartością pożądaną. W literaturze przedmiotu wskazuje się na trzy motywy ujmowania przyrody jako wartości:

- antropocentryczne (przyroda jest dobrem, ponieważ stanowi niezbędny element ludzkiej egzystencji, bez niej nie byłoby możliwe życie człowieka; niszcząc przyrodę czynimy zło sobie oraz innym ludziom);
- biocentryczne (przyroda jest wartością samą w sobie, wszystkim gatunkom na ziemi przyznana jest jednakowa, wrodzona wartość);
- teocentryczne (przyroda jest dobrem ze względu na fakt stworzenia jej przez Boga, niszcząc przyrodę sprzeciwiamy się Bogu).

RAMOWA KONWENCJA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W SPRAWIE ZMIAN KLIMATU

Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (ang. *United Nations Framework Convention on climate change – UNFCCC*) została przedstawiona podczas Konferencji w Rio de Janeiro. Dokument został podpisany 5 czerwca 1992 r. przez 154 państwa oraz Wspólnotę Europejską. UNFCCC weszła w życie z dniem 21 marca 1994 r. (Karski, 2009, s. 44).

Konwencja została stworzona w oparciu o dane zawarte w pierwszym raporcie (ang. *Assessment Report – AR1*) Międzyrządowego Zespołu ds. Zmian Klimatu (ang. *The Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC*), opublikowanym w 1990 r. IPCC jest międzynarodową organizacją naukową, założoną w 1988 r. z inicjatywy Światowej Organizacji Meteorologicznej i Programu Ochrony Środowiska Narodów Zjednoczonych. Celem prac zespołu jest ocena wyników badań, dotyczących zmian klimatycznych, a także określenie konsekwencji środowiskowych, społeczno-ekonomicznych, jakie mogą z tych zmian wynikać. Prace nad AR1 trwały dwa lata. W jego tworzenie zaangażowanych było 170 naukowców z całego świata, ponad 200 naukowców dokonało recenzji dokumentu. Raport zawiera opis powiązań między wzrostem ilości gazów cieplarnianych a zmianami w atmosferze, scenariusze przyszłych emisji, symulacje zmian klimatycznych na określonych obszarach. Konkluzją pracy IPCC była teza o wzroście antropogenicznej emisji gazów cieplarnianych, potęgującej zmiany klimatyczne na Ziemi.

Strony podpisujące konwencję uznały, że zmiany klimatu oraz ich negatywne skutki są wspólnym problemem ludzkości. Człowiek poprzez swoją działalność przyczynił się do znacznego zwiększenia ilości gazów cieplarnianych w atmosferze. Efektem tego jest intensyfikacja naturalnego efektu cieplarnianego, co z kolei doprowadzi do wzrostu średniej temperatury Ziemi i atmosfery oraz może mieć negatywny wpływ na naturalne ekosystemy i całą ludzkość. Sygnatariusze uznali globalny charakter zmian klimatu, zaznaczając, że przeciwdziałać temu procesowi można jedynie przy „maksymalnie rozwiniętej współpracy wszystkich państw i ich udziale w efektywnym i odpowiednim międzynarodowym przeciwdziałaniu, zgodnie z ich wspólnymi, lecz zróżnicowanymi możliwościami i ich warunkami społecznymi i ekonomicznymi” (Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu). Strony podpisujące konwencję brały pod uwagę niepewność analiz, dotyczących przyszłości klimatu. Wątpliwości dotyczyły takich kwestii, jak: czas zachodzenia,

zasięg geograficzny oraz wielkość prognozowanych zmian klimatycznych. UNFCCC powołuje się na postanowienia zawarte w Deklaracji Konferencji Narodów Zjednoczonych w sprawie środowiska człowieka, Konwencji Wiedeńskiej, Protokole Montrealskim.

W dokumencie dokonano podziału państw pod względem rozwoju społeczno-gospodarczego. W załączniku I (tzw. *Annex I*) do UNFCCC znajduje się 15 krajów Unii Europejskiej (tyle w tym czasie członków liczyła UE) oraz 14 krajów będących w procesie przechodzenia do gospodarki rynkowej (do tej grupy należy Polska). Załącznik II (tzw. *Annex II*) stanowią państwa najbardziej rozwinięte i 15 krajów UE. W pozostałej grupie znajdują się państwa spoza załącznika I i załącznika II, czyli zarówno słabo rozwinięte, jak i prężnie się rozwijające (Chiny, Indie). Podział na kraje z załącznika I i II przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Podział krajów pod względem rozwoju społeczno-gospodarczego (stan na 1992 r.)

Załącznik I	Załącznik II
Australia	Australia
Austria	Austria
Belgia	Belgia
Białoruś *	Dania
Bułgaria *	Finlandia
Czechosłowacja *	Francja
Dania	Grecja
Estonia *	Hiszpania
Federacja Rosyjska *	Holandia
Finlandia	Irlandia
Francja	Islandia
Grecja	Japonia
Hiszpania	Kanada
Holandia	Luksemburg
Irlandia	Niemcy
Islandia	Norwegia
Japonia	Nowa Zelandia

Załącznik I	Załącznik II
Kanada	Portugalia
Litwa *	Stany Zjednoczone Ameryki
Luksemburg	Szwajcaria
Łotwa *	Szwecja
Niemcy	Turcja
Norwegia	Włochy
Nowa Zelandia	Wspólnota Europejska
Polska *	Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Północnej Irlandii
Portugalia	
Rumunia *	
Stany Zjednoczone Ameryki	
Szwajcaria	
Szwecja	
Turcja	
Ukraina	
Węgry *	
Włochy	
Wspólnota Europejska	
Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Północnej Irlandii	

Źródło: Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, Dz. U. z 1996 r. Nr 53, poz. 238.

Największy udział we wcześniejszych i obecnych emisjach strony konwencji przypisują państwom wysoko rozwiniętym (załącznik II). Uważają także, że emisja gazów krajów rozwijających się będzie nadal rosła (załącznik I, kraje oznaczone *), ze względu na potrzeby gospodarcze i społeczne rozwoju tych państw.

Celem konwencji zgodnie z jej art. 2 jest doprowadzenie do „stabilizacji koncentracji gazów cieplarnianych w atmosferze na poziomie, który zapobiegałby niebezpiecznej antropogenicznej ingerencji w system klimatyczny” (Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian

klimatu, art. 2). Osiągnięcie takiego założenia powinno odbyć się w czasie, który wystarczyłby do naturalnej adaptacji ekosystemów do zmian klimatu. W przeciwnym przypadku grozi to zagrożeniem produkcji żywności oraz zachwianiem zrównoważonego rozwoju ekonomicznego. Kraje wysokorozwinięte oraz kraje z gospodarką przejściową zobowiązane są do stabilizacji gazów cieplarnianych na poziomie z roku 1990 do roku 2000. Kraje z gospodarką w okresie przejściowym mogły wybrać rok bazowy, dla Polski jest to rok 1988.

W związku z przedstawionym wyżej podziałem art. 2 może być różnie interpretowany w zależności od intencji krajów na niego się powołujących. Państwa najbardziej zagrożone skutkami zmian klimatycznych, uważają go za instrument, na podstawie którego mogą wymagać ograniczenia dziedzin działalności gospodarczej do takich, które nie spowodują wzrostu ilości gazów cieplarnianych w atmosferze. Powołując się dodatkowo na zasady zawarte w art. 3 i przyjmując interpretację państw zagrożonych zmianami klimatu, można uznać obowiązek krajów rozwiniętych do redukcji emitowanych gazów cieplarnianych. Takie objaśnienie budzi spory, głównie wśród wysokorozwiniętych państw, i jest zadaniem trudnym do realizacji. Nieścisłości wynikają ze zwrotu „niebezpieczna antropogeniczna ingerencja w system klimatyczny”. W jaki sposób określić, że dana ingerencja jest, bądź nie jest, niebezpieczna? Niezwykle istotne jest doprecyzowanie tego sformułowania, aby dowolność jego interpretacji nie była możliwa. Ponadto artykuł nie mówi o ograniczeniu antropogenicznej emisji gazów cieplarnianych, ale wyłącznie o jej stabilizacji, tak aby nie została ograniczona produkcja żywności i został zachowany zrównoważony rozwój ekonomiczny. Artykuł ten stanowi deklarację współpracy. Nie są w nim zawarte metody, dzięki którym cel zostałby osiągnięty.

W konwencji zasady dotyczące postępowania tak zostały sformułowane, aby możliwe było osiągnięcie celu przedstawionego w dokumencie. Należą do nich:

- zasada sprawiedliwości (art. 3.1),
- zasada wspólnej, lecz zróżnicowanej odpowiedzialności (art. 3.1);
- zasada przewodnictwa państw najbardziej rozwiniętych (art. 3.1);
- zasada uwzględniania potrzeb państw rozwijających się (art. 3.2);
- zasada przezorności (art. 3.3);
- zasada promowania zrównoważonego rozwoju (art. 3.4);
- zasada współdziałania (art. 3.5);
- zasada promowania wspierającego i otwartego międzynarodowego systemu ekonomicznego (art. 3.5).

Zasady przedstawione w art. 3, podczas składania dokumentu do podpisu, budziły kontrowersje. Polemikę wywołał ich status prawny. Aleksander Gubrynowicz w „*Ochronie środowiska w świetle prawa międzynarodowego*”, uważa artykuł za niejasny. Wynika to z faktu, że w jednostce redakcyjnej zostało użyte sformułowanie „w działaniach zmierzających do osiągnięcia celu konwencji i wprowadzenia w życie jej postanowień Strony będą się kierowały, między innymi, następującymi zasadami”. Artykuł nie jest zamkniętym katalogiem zasad, gdyż występuje określenie „między innymi”. Można wnioskować, że państwa ratyfikujące UNFCCC, będą mogły kierować się również innymi zasadami nie uwzględnionymi w art. 3.

Państwa ratyfikujące konwencję zobowiązały się m.in. do:

- przygotowywania, aktualizowania, upowszechniania krajowych raportów dotyczących antropogenicznych emisji gazów cieplarnianych, także tych, które nie zostały uwzględnione w Protokole Montrealskim;
- tworzenia programów, łagodzących zmiany klimatyczne;
- współpracowania w zakresie transferu technologii, wymiany doświadczeń oraz procesów, które umożliwią kontrolowanie, redukowanie, zapobieganie antropogenicznym emisjom gazów cieplarnianych;
- popierania zrównoważonego zarządzania i współpracy w zakresie pochłaniania gazów cieplarnianych;
- wdrażania programów edukacyjnych, dotyczących zmian klimatu i ich skutków;
- szkolenia personelu naukowego, technicznego, zarządzającego;
- przygotowywania adaptacji do skutków zmian klimatu.

Za najwyższy organ UNFCCC została uznana Konferencja Stron (ang. *The Conference of the Parties to the United Nations Framework Convention on Climate Change* – COP). Jej zadaniem jest dokonywanie regularnych przeglądów stopnia realizacji konwencji przez poszczególne państwa. Konferencja Stron będzie popierała i ułatwiała „wymianę informacji na temat działań podjętych przez Strony w sprawie zmian klimatu i ich skutków, biorąc pod uwagę niejednakowe okoliczności, stopnie odpowiedzialności i możliwości Stron oraz ich odpowiednie zobowiązania wynikające z niniejszej konwencji” (Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, art. 7).

Rolą COP jest również koordynacja środków podjętych przez Strony w celu zapobiegania zmianom klimatu i ich skutkom. W UNFCCC zostały ustanowione pomocnicze organy, umożliwiające realizację konwencji: Pomocniczy organ do spraw doradztwa naukowego i technicznego,

Pomocniczy organ do spraw wdrażania. Ich zadaniem jest m.in. ocena stanu wiedzy naukowej, dotyczącej zmian klimatycznych i ich skutków, zapewnienie doradztwa w sprawach programów naukowych, mechanizmów wdrożeń, wspieranie współpracy międzynarodowej w prowadzonych badaniach. W UNFCCC znajdują się wytyczne, dotyczące sposobu rozstrzygania sporów, przyjmowania i poprawiania załączników do konwencji, ratyfikacji, przyjęcia, zatwierdzenia lub przystąpienia do konwencji.

Konwencja klimatyczna ma charakter ramowy, nie znajdują się w niej postanowienia, które nakładałyby konkretne zobowiązania redukcyjne, został wyłącznie określony poziom stabilizacji emisji gazów cieplarnianych.

Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu jest pierwszym dokumentem, dotyczącym ochrony klimatu, w którym nacisk położono na powiązanie nadmiernej emisji gazów cieplarnianych z pojęciem zrównoważonego rozwoju. W UNFCCC występują elementy składowe koncepcji zrównoważonego rozwoju: sprawiedliwość międzypokoleniowa, sprawiedliwość wewnątrzpokoleniowa, wspólna, lecz zróżnicowana odpowiedzialność, współpraca międzynarodowa, partycypacja społeczna. Już cel umowy odnosi się do zrównoważonego rozwoju ekonomicznego. Ustabilizowanie koncentracji gazów cieplarnianych powinno zostać osiągnięte przy jego zachowaniu. Działania muszą zostać podjęte w takim czasie i z użyciem takich metod, które wystarczą do naturalnej adaptacji ekosystemów do zmian klimatu.

Najszerze odniesienie do zrównoważonego rozwoju występuje w art. 3 UNFCCC. Mowa jest w nim o prawie do zrównoważonego rozwoju oraz jego promocji. „Występuje więc tutaj uprawnienie i powinność, nie będąca jednakże obowiązkiem. Sposób realizacji zależy zatem całkowicie od danej strony. Zadanie to określono w kontekście dostosowania polityki i środków służących ochronie klimatu do specyficznych warunków krajowych, w tym ekonomicznych oraz ich integracji z narodowymi programami rozwoju” (Bukowski, 2009, s. 105). W konwencji, zrównoważony rozwój ujmowany jest zazwyczaj w ściśle gospodarczym kontekście. Zbigniew Bukowski w „Zrównoważonym rozwoju w systemie prawa” zauważa, że skupianie się głównie na takim podejściu powoduje jego osłabienie. W preambule dokumentu została wskazana konieczność „uwzględnienia uzasadnionych, priorytetów państw rozwijających się (...). Biorąc pod uwagę lokalizację tej regulacji, jest ona odbiciem bardziej problemów negocjacyjnych, niż wpływa na bezpośrednią realizację tej umowy. Koncepcja zrównoważonego rozwoju nie stawia dylematów

w sposób: czy jej wprowadzenie w życie czy likwidacja ubóstwa. To drugie ma być realizowane z uwzględnieniem pełnych wymogów tej koncepcji – a więc i społecznych, i gospodarczych, i środowiskowych” (Bukowski, 106).

UNFCCC od początku miała wielu przeciwników, wystąpiły próby blokowania procesu negocjacyjnego. Spór koncentrował się wokół zapisu dotyczącego głównego celu konwencji, czy ma nim być wyłącznie stabilizacja, czy też ograniczenie i redukcja emisji. Do oponentów konwencji klimatycznej należeli przedstawiciele Organizacji Krajów Eksportujących Ropę Naftową (ang. *Organization of the Petroleum Exploring Countries* – OPEC). Obawy ich wiązały się ze zmniejszeniem eksportu ropy naftowej, który będzie konsekwencją redukcji emisji gazów cieplarnianych. Grupę przeciwników stanowiły państwa powiązane z lobby przemysłowym, transportowym lub energetycznym, takie jak: Stany Zjednoczone, Australia, Chiny, Rosja, Japonia. „Przyczyny te legły u podstaw ustawicznego blokowania procesu negocjacyjnego przez delegacje tych krajów. Przeciwko negocjowaniu ostrzejszych zobowiązań używano także argumentów ekonomicznych, sugerując, że koszty, jakie pociągnie za sobą redukcja emisji, będą wysokie (szacowano spadek dochodu narodowego o 1%), ponadto zostanie zahamowany proces rozwoju gospodarczego (zwłaszcza w krajach rozwijających się i w krajach Europy Środkowej). Używano także argumentów politycznych, sugerując, że konwencja klimatyczna spowoduje wzrost ubóstwa w krajach rozwijających się” (Olecka, 2004, s. 9). Postanowienia konwencji klimatycznej budziły liczne kontrowersje, również ze względu na „aspekt ideologiczny, dotyczący pomocy bogatej Północy dla biednego Południa” (Gubrynowicz, 2005, s. 39). Trudności wynikały z uwzględnienia wspólnego stanowiska zarówno w grupie OPEC, jak i państw leżących na wyspach Oceanii. Pomimo sprzeczności interesów licznych krajów, trzeba zaznaczyć, że UNFCCC jest pierwszym prawnym dokumentem o randze międzynarodowej, w którym kwestia ochrony klimatu została przedstawiona w sposób kompleksowy i globalny.

PROTOKÓŁ Z KIOTO DO RAMOWEJ KONWENCJI NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W SPRAWIE ZMIAN KLIMATU

Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu weszła w życie w 1994 roku. Rok później, w dniach 23–27 czerwca, w Nowym Jorku, odbyła się specjalna sesja Zgromadzenia Ogólnego ONZ „Rio + 5”. Jej celem było omówienie postępów realizacji oraz niepowodzeń w zakresie wdrażania dokumentów, przyjętych pięć lat wcześniej na

Konferencji w Rio de Janeiro. Raport przedstawiony podczas sesji zawierał wiele krytycznych uwag, dotyczących niewypełniania zobowiązań zarówno na szczeblu globalnym, jak i krajowym. Podczas posiedzenia zauważono, że intensywniejszych działań wymagają problemy związane z ocieplaniem się klimatu, wylesianiem, zmniejszaniem się różnorodności biologicznej, konsumpcjonizmem, głodem oraz nędzą. Propozycją Komisji Europejskiej na rzecz ochrony klimatu było ograniczenie do 2010 roku emisji gazów cieplarnianych o 15% (rokiem bazowym miał być 1990). Inicjatywa ta została odrzucona przez Stany Zjednoczone Ameryki Północnej. Wielokrotne blokowania wniosków przez to państwo doprowadziły do braku jakiegokolwiek wiążącego porozumienia. Wszystkie kraje zadeklarowały wyłącznie chęć kontynuowania działań, zawartych w dokumentach z Rio de Janeiro (Bukowski, 2009 s. 91–93).

W tym samym roku w Berlinie odbyła się pierwsza Konferencja Stron Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (COP – 1). Zauważono, że dotychczasowe ustalenia nie są wystarczające i podjęto przygotowania do stworzenia nowego dokumentu prawnego. W konwencji znajdują się wyłącznie przepisy traktujące o stabilizacji gazów cieplarnianych, nie ma mowy ani o ich ograniczeniu, ani redukcji. UNFCCC formułowana była w oparciu o przypuszczenia, istniały wątpliwości czy zmiany klimatyczne stanowią realne zagrożenie. Trudności wynikały z doprecyzowania skali zagrożeń oraz następstw działalności człowieka. Zdaniem L. Karskiego rezultatem tego była „powściągliwość prawodawcy międzynarodowego w nakładaniu obowiązków i znacząca generalność postanowień omawianej umowy międzynarodowej” (Karski, 2009, s. 45).

Przełom nastąpił dwa lata później w Japonii podczas COP – 3. Na decyzje podjęte podczas Konferencji Stron duży wpływ miał opublikowany w 1996 roku drugi raport IPCC. Sesja poświęcona zmianom klimatycznym odbyła się w dniach 1 – 10 grudnia 1997 r. Jej efektem było sporządzenie 11 grudnia 1997 r. Protokołu z Kioto do Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu. Jest to dokument, którego celem nie jest wyłącznie stabilizacja emisji gazów cieplarnianych (tak jak ma to miejsce w przypadku UNFCCC), ale również ich ograniczenie i redukcja. Zgodnie z załącznikiem A do dokumentu należy do nich sześć głównych GHGs, takich jak: ditlenek węgla, metan, podtlenek azotu, fluorowęgłowodory, perfluorowęgłowodory oraz sześć fluorków siarki. Główne zamierzenie, jakim jest redukcja zagregowanej antropogenicznej emisji ww. gazów, dotyczy wyłącznie krajów rozwiniętych i będących

w procesie transformacji do gospodarki rynkowej. „Mechanizm taki z różnych względów podlegał krytyce. Z jednej strony (...) pewne zobowiązania powinny zostać nałożone na kraje rozwijające się, w szczególności Chiny (...) Z drugiej strony zarzuca się niesprawiedliwość przyjętych ustaleń w kontekście bardzo różnej emisji gazów cieplarnianych na 1. mieszkańca” (Bukowski, 2007, s. 9). Wyłączenie krajów rozwijających się z ograniczeń emisyjnych stanowiło główny powód sprzeciwu Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej.

Sygnatariusze niniejszego dokumentu zostali zobowiązani do poprawy wypełniania zapewnień zawartych w Protokole do roku 2005. Państwa, które przyjęły Protokół z Kioto, muszą ograniczyć emisje gazów cieplarnianych średnio o 5,2% do roku 2008/12. Nie wszystkie kraje muszą obniżać emisje, wyjątek stanowią: Norwegia (może zwiększyć emisje o 1%), Australia (może zwiększyć emisje o 8%) i Islandia (może zwiększyć emisje o 10%). Polska powinna ograniczyć swoje emisje o 6% (tab.2). Pomimo że obowiązki redukcyjne nie zostały nałożone na państwa rozwijające, Peter Singer twierdzi, że: „jest jednak jasne dla wszystkich, że mają one przyłączyć się do wiążącego porozumienia, kiedy tylko państwa uprzemysłowione zaczną realizować swoje cele” (Singer, 2006, s. 65). Aby potwierdzić swoją tezę odwołuje się do procesu ratyfikacji Protokołu Montrealskiego, do którego w późniejszym czasie przyłączyły się państwa rozwijające się.

Tabela 2. Zobowiązania do ograniczenia lub redukcji emisji przez poszczególne państwa

Kraj	Cel 1990-2008/12
Wspólnota Europejska, Bułgaria, Czechy, Estonia, Łotwa, Liechtenstein, Litwa, Monako, Rumunia, Słowacja, Słowenia, Szwajcaria	-8,00%
Stany Zjednoczone Ameryki	-7,00%
Japonia, Kanada, Polska, Węgry,	-6,00%
Chorwacja	-5,00%
Federacja Rosyjska, Nowa Zelandia, Ukraina	0
Norwegia	1,00%
Australia	8,00%
Islandia	10,00%

Źródło: Protokół z Kioto do Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu. Dz. U. z 2005 r. Nr 203, poz. 1684.

Spory dotyczące zobowiązań redukcyjnych, ustalenie czy należy zastosować system redukcji emisji netto w krajach uprzemysłowionych, czy raczej ograniczenie zużycia węgla w krajach rozwijających, sprawiły, że traktat wszedł w życie dopiero 16 lutego 2005 roku, trzy miesiące po tym, jak ratyfikowała go Rosja. Zgodnie z art. 25 Protokół miał zacząć obowiązywać, pod warunkiem, że zostanie zaakceptowany przez 55 Stron Konwencji Klimatycznej, których emisje stanowią 55% całkowitej emisji dwutlenku węgla, powodowanej w 1990 r. Szybko uzyskano ratyfikację 55 państw, jednak problemem było uzyskanie 55% emisji. Stany Zjednoczone podzielały zaniepokojenie zmianami klimatu, jednak administracja ówczesnego prezydenta Billa Clintona była „zawieszona” pomiędzy Kongresem a Senatem. Następstwem takich działań był brak ratyfikacji dokumentu przez USA.

W celu umożliwienia realizacji postanowień Protokołu z Kioto, wprowadzono następujące mechanizmy uelastyczniające gospodarkę rynkową:

- handel uprawnieniami do emisji (ang. *Emission Trading* – ET), Strona Konwencji może dokonać transferu nadwyżki uprawnień do emisji na rzecz innego państwa (art. 17);
- mechanizm wspólnych wdrożeń (ang. *Joint Implementation* – JI), Strona Konwencji może przekazać lub nabyć jednostki redukcji emisji od innej Strony, które powstały na skutek realizacji projektów ograniczających antropogeniczną emisję gazów cieplarnianych (art.6);
- mechanizm czystego rozwoju (ang. *Clean Development Mechanism* – CDM), Strony Konwencji zobowiązane do redukcji emisji mogą realizować wspólne projekty wraz z państwami nie posiadającymi obowiązków redukcyjnych, a powstałe w ten sposób redukcje emisji mogą zostać przez nie wykorzystane (art. 12).

Handel uprawnieniami do emisji dotyczy wyłącznie państw wymienionych w Aneksie 1. Z kolei JI i CDM są związane z realizacją specjalnych projektów. Celem działań jest redukcja emisji netto w danym kraju, którą finansowo wspiera państwo uprzemysłowione. Takie mechanizmy umożliwiają zaliczenie części redukcji emisji na rzecz kraju uprzemysłowionego. CDM dotyczy wyłącznie państw rozwijających się i wdrażanych tam projektów (Born, 2011, s. 29).

Należy podkreślić, że w Protokole z Kioto, tak jak i w UNFCCC, pojawia się pojęcie zrównoważonego rozwoju. „Występuje ono jako główny cel realizacyjny tej umowy – wszystkie środki realizacyjne określone w art. 2 mają wspierać zrównoważony rozwój, przy czym większość z tych środków odnosi się do rozmaitych sektorów gospodarczych (energetyka,

leśnictwo, rolnictwo, transport, gospodarka odpadami, lotnictwo, żegluga morska)” (Bukowski, 2009, s. 85).

Ochrona systemu klimatycznego ma być tworzona w oparciu o realizację zasady zrównoważonego rozwoju, a także wewnątrz i międzypokoleniowej sprawiedliwości, prewencji, przezorności oraz wspólnej, lecz zróżnicowanej odpowiedzialności.

REALIZACJA NORMY SPRAWIEDLIWOŚCI

Analiza dokumentów prawnych, odnoszących się do ochrony klimatu, wskazuje na antropocentryczny charakter relacji człowiek – przyroda. Potwierdzeniem tej tezy jest fakt powoływania się na koncepcję *sustainable development*, która skupia się na zaspokojeniu potrzeb obecnych oraz przyszłych pokoleń. Antropocentryzm współczesnych aktów prawnych, dotyczących ochrony przyrody, skłania do traktowania kryzysu klimatycznego właśnie w tym kontekście.

Człowiek uznany za główny punkt odniesienia w świecie stanowi kluczową część dokumentów. Postulat ochrony klimatu warunkowany jest dobrem człowieka, gdyż to właśnie jemu przypisana jest naczelna wartość wewnętrzna. „Tylko człowiek posiada takie właściwości (rozumność, wolność, odpowiedzialność), które warunkują jego wyróżniony status moralny. Odpowiedzialność człowieka za środowisko, jest ugruntowana właśnie na tym wyróżnionym statusie ontycznym i moralnym” (Wróblewski, 2002, s. 75–76). Konsekwencją takiego ujęcia jest uznanie interesów człowieka za priorytetowe. Tak też się dzieje w międzynarodowym systemie legislacyjnym, dotyczącym ochrony klimatu, gdzie dobro i pomyślność człowieka zajmują główne miejsce. Formułowanie aktów prawnych było podyktowane troską o gatunek ludzki. Zauważono, że postępująca industrializacja może doprowadzić do niekorzystnych zmian w ekosystemach, oddziałujących na ludzkie zdrowie i życie. Przyroda w aktach normatywnych została potraktowana w sposób instrumentalny, dostrzeżono w niej wartości ekonomiczno-użytkowe i estetyczne. „Zainteresowanie środowiskiem i świadomość budowania pomostów między tym, co ludzkie i tym, co przyrodnicze są tu zdeterminowane przez gwałtownie pogarszający się stan warunków ekologicznych życia ludzkiego i związane z tym zagrożenia dla samego człowieka” (Tyburski, 1999, s. 102).

U podstaw tworzenia homocentrycznego prawa ochrony klimatu leży przyjęcie określonego systemu norm. Wyrażenia takie jak „norma

prawna” czy „norma moralna” mają charakter skrótowy. Zygmunt Ziemiński w „*Etycznych problemach prawoznawstwa*” podkreśla, że norma jest wypowiedzią nakazującą określony sposób postępowania, tak więc nie jest sama przez się ani normą moralną, ani normą prawną. Słowo „norma” oznacza „zespół reguł o charakterze powinnościowym, prawnie ustalony i zwyczajowo przyjęty, stanowiący podstawę zachowań jednostek oraz całego społeczeństwa. Wyraża określony sposób postępowania uznawanego za pozytywny lub pożądaný ze względu na przyjęte wartości” (Encyklopedia Katolicka, 2009, s. 1395). Przez normę prawną rozumiemy regułę zachowania (postępowania), która jest skonstruowana na podstawie elementów zawartych w przepisach prawnych. Normę prawną cechuje generalność oraz abstrakcyjność. Adresatem normy prawnej jest się nie ze względu na cechy indywidualne, ale rodzajowe. Tym samym jest ona wzorcem zachowania, który można wielokrotnie powielać do określonych przypadków, które podlegają danej normie. Wśród licznych koncepcji, dotyczących budowy normy prawnej, najpopularniejsza mówi o jej trójczłonowości. Do części składowych normy zaliczana jest hipoteza, dyspozycja oraz sankcja. Druga koncepcja, uznawana obecnie za najbardziej przekonującą, mówi o normach sprzężonych. Pełna norma prawna składa się z normy sankcjonowanej i normy sankcjonującej. Norma sankcjonowana przedstawia adresata oraz sposób, w jaki powinien się zachować w określonych okolicznościach (hipoteza). Treść zachowania ujęta jest w formie zakazu, nakazu lub dozwolenia (dyspozycja). Norma sankcjonująca w hipotezie zawiera fakt naruszenia normy sankcjonowanej, a w dyspozycji określone są skutki jej naruszenia. Natomiast w moralności, norma to najistotniejszy przejaw normatywności, który rozstrzyga o określonym rozumieniu moralności oraz etyki. Należy odróżnić normę moralności od normy moralnej, które są jej realizacjami. Normy moralne nakazują bądź zakazują określonego sposobu postępowania ze względu na zgodność lub niezgodność z normą moralności (Encyklopedia Katolicka, s. 1396).

Zygmunt Ziemiński zauważa, że kryteria uznawania normy za normę prawną są bardziej sformalizowane oraz zinstytucjonalizowane niż w przypadku uznawania normy za normę moralną. Autor twierdzi, że w pewnych przypadkach jakaś konkretna norma jest uznawana zarówno za normę moralną i prawną, a także obyczajową. Dzieje się tak ze względu na sposób ustanowienia bądź sankcjonowania danej normy, związek z ocenami uważanymi za moralne oraz fakt istnienia nawyku przestrzegania tej normy w danej społeczności. Ważne jest również przy orzekaniu o normie

prawnej zaznaczenie, do jakiego systemu prawnego się odnosi. Podobnie dzieje się w przypadku normy moralnej. „Orzekając, iż jakaś norma jest normą moralną, należałoby dodawać ze względu na odniesienie do czyjejś (lub nieosobowo: jakiejś oceny) uznawanej za ocenę moralną” (Ziemiński, 1972, s. 48). Autor podkreśla, że nie można wydzielić zakresu spraw normowanych zarówno przez normy moralne, jak i prawne. Zwraca również szczególną uwagę na różny sposób uzasadniania norm prawnych i norm moralnych. Uzasadnianie norm prawnych jest uzasadnianiem tetycznym, czyli odwoływaniem się do faktu, że zostały one ustanowione przez podmioty, „którym służy władza suwerenna faktyczna lub kompetencje władcze udzielone przez suwerena w ramach grupy państwowej” (Ziemiński, s. 49). W przypadku normy moralnej sposób jej uzasadniania związany jest z odwołaniem się do tego, że postępowanie, które jest przez normę nakazywane samo przez się bądź ze względu na skutki, jest przedmiotem aprobaty moralnej.

Związek pomiędzy normami moralnymi a prawnymi jest obustronny. „Normy moralne są jednym z czynników kształtujących normy prawne i wpływają na to, czy będą one przestrzegane, czy też – czasem dla samej zasady łamane; ale też i normy obowiązującego prawa w pewnym stopniu wpływają na kształtowanie się moralności społeczeństwa” (Ziemiński, s. 158). Należy zauważyć, że z punktu widzenia systemu społecznego, w którym działają, normy moralne i prawne są szczególnie ważne. Ich zadanie polega na wprowadzeniu do niego ładu i porządku.

Włączając do rozważań kwestie zmian klimatycznych, warto podkreślić, że argumenty, przemawiające za ochroną klimatu, są podyktowane następującymi względami:

- wewnątrz i międzypokoleniową sprawiedliwością;
- odpowiedzialnością za przyszłe pokolenia;
- nieprzewidywalnością dla ludzkiego życia degradacji elementów środowiska;
- znaczeniem gospodarczym i naukowym ekosystemów.

Na pierwszy plan w dokumentach traktujących o nakazie ochrony klimatu wysuwa się potrzeba realizacji norm sprawiedliwości oraz odpowiedzialności. Analiza powyższych kategorii moralnych dokonywana jest w odniesieniu do kluczowej w Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu oraz Protokole z Kioto koncepcji *sustainable development*. Takie ujęcie wskazuje na możliwości powiązania sprawiedliwości i odpowiedzialności z pojęciami o charakterze politycznym i prawnym, co z kolei skutkuje współkonstytuowaniem własnych sensów.

Sprawiedliwość stanowi centralne pojęcie systemów normatywnych: prawnych, etycznych, społecznych. Choć kategoria sprawiedliwości podejmowana jest przez nauki ogólne i szczegółowe, to nadal istnieją trudności w definiowaniu pojęcia. Wynika to przede wszystkim ze sporów toczących się o to, czym jest sprawiedliwość, o kryteria, dzięki którym odróżnimy sprawiedliwość od niesprawiedliwości oraz ładunku emocjonalnego tkwiącego w interpretacji terminu. Jest ona kategorią ogólną, co stwarza szerokie możliwości interpretacyjne. „Kategoria ta zawiera w sobie złudzenie idealnego wzorca (np. cnoty doskonałej) oraz jednoznacznego kryterium lub obiektywnej miary. Przeciwnie, są one zmienne i często arbitralne, ponieważ uwikłane w konkrety społecznych odniesień” (Litwiniszyn, 2008, s. 49). Sprawiedliwość może być przedstawiana jako cnota, norma, wartość, idea ładu moralnego, fundamentalna kategoria moralna (Podrez, 2008, s. 62). Sprawiedliwość w kontekście zmian klimatycznych wywołuje liczne spory. Polemika wynika głównie z kwestii dotyczącej handlu emisjami. „Deklaracja z Durbanu”, ogłoszona 10 października 2004 przez 20 organizacji społecznych, ukazuje jak międzynarodowy system prawny, dotyczący zmian klimatycznych, może przyczynić się do pogłębienia niesprawiedliwości społecznej. W dokumencie poruszony jest problem ponoszenia kosztów ograniczeń emisji dwutlenku węgla do atmosfery. Większość z nich przypadnie prawdopodobnie na sektor publiczny, podatników i społeczności lokalne, natomiast najwięksi emitenci gazów cieplarnianych będą korzystać z przyznawanych im za darmo praw do emisji o wartości miliardów dolarów. W „Deklaracji z Durbanu” poddane są analizie takie zagadnienia, jak: handel emisjami oraz mechanizm czystego rozwoju, które według dokumentu nie przyczyniają się do stopniowej rezygnacji z eksploatacji paliw kopalnych. Pozwalają na dalsze wydobywanie węgla, ropy naftowej oraz gazu. Zasada sprawiedliwości nie jest respektowana, gdyż powyższe mechanizmy przyczyniają się to do powstawania jeszcze większych różnic pomiędzy trzema grupami państw: uprzemysłowionymi, rozwijającymi a biednymi. Prognozuje się, że wraz z rozpowszechnieniem się handlu uprawnieniami do emisji, nastąpi przeniesienie zakładów emitujących szkodliwe związki na tereny państw najmniej rozwiniętych. Takie praktyki pogłębią niesprawiedliwość społeczną. Kraje uprzemysłowione będą łamały prawo ludzi biednych do życia w czystym środowisku. Priyadarshi R. Shukla zauważa, że „trzeba przyjąć ogólną prawdę, że sprawiedliwość w dziedzinie zmian klimatycznych nie jest możliwa w oderwaniu od rzeczywistości wymiany międzynarodowej. Sprawiedliwość w handlu i we wszystkich rodzajach skutków

międzynarodowych jest warunkiem wstępnym sprawiedliwości w sferze zmian klimatycznych” (Shukla, 2011, s. 119). Zmiany klimatu są bez wątpienia globalnym problemem i dlatego też wymagają globalnych rozwiązań (Kaniewska, 2013, s. 448). W obecnej sytuacji, gdy na świecie pojawiają się nowe problemy, jak np. zapewnienie bezpiecznych warunków do życia uchodźcom z krajów, gdzie toczą się konflikty zbrojne, kwestie ochrony klimatu mogą zostać „zepchnięte” na dalszy plan.

PODSUMOWANIE

Analiza kategorii sprawiedliwości w oparciu o międzynarodowy system prawny, dotyczący zmian klimatycznych, ukazuje powiązania moralności, etyki i prawa. Dzieje się tak, gdyż koncepcja *sustainable development*, będąca najważniejszą zasadą dokumentów, ma odniesienia zarówno prawne, jak i etyczne. Międzynarodowe umowy klimatyczne nie precyzują jednak tej koncepcji, ale jedynie zawierają jej elementy składowe. Obok sprawiedliwości, drugim kluczowym pojęciem przetwarzanym w analizowanych aktach prawnych, jest kategoria odpowiedzialności. Pojawiają się pytania: „kto jest odpowiedzialny za zmiany klimatyczne?”, „kto ponosi odpowiedzialność za występujące dysproporcje pomiędzy bogatą Północą a biednym Południem?”. Zgodnie z wnioskiem czwartego raportu IPCC istnieje 90% pewności, że człowiek jest odpowiedzialny za zmiany klimatyczne. Przyjmując takie założenie, wskazuje się głównych emitentów gazów cieplarnianych jako podmioty odpowiedzialne za zmiany klimatyczne. Kwestia odpowiedzialności, zwłaszcza za tzw. „historyczne emisje”, jest szczegółowo podejmowana przez etyków zajmujących się zagadnieniem zmian klimatycznych. Jest to jednak problematyka, która wymaga oddzielnych analiz.

REFERENCES

- Born, R. (2011). *Systemy międzynarodowe i polityka zmian klimatu*. w: M. Brennek (red.) *Zmiany klimatyczne – impas i perspektywy. Punkt widzenia krajów globalnego Południa*. (ss. 23–30). Warszawa: Polska Akcja Humanitarna. ISBN 978-83-929513-7-7.
- Bukowski, Z. (2005). *Prawo międzynarodowe a ochrona środowiska*. Toruń: Dom Organizatora. ISBN 83-7285-239-1.
- Bukowski, Z. (2007). *Prawo ochrony środowiska Unii Europejskiej*. Warszawa: C.H. Beck. ISBN 978-83-7483-359-2.

- Bukowski, Z. (2009). *Zrównoważony rozwój w systemie prawa*. Toruń: Dom Organizatora. ISBN: 978-83-7285-463-6.
- Deklaracja z Durbanu o handlu dwutlenkiem węgla*. (2011). w: M. Brennek (red.) *Zmiany klimatyczne – impas i perspektywy. Punkt widzenia krajów globalnego Południa*. (ss. 153–156). Warszawa: Polska Akcja Humanitarna. ISBN 978-83-929513-7-7.
- Encyklopedia Katolicka*, Tom XIII. (2009). ISBN 978-83-7306-443-0.
- Gubrynowicz, A. (2005). *Ochrona powietrza w świetle prawa międzynarodowego*. Warszawa: Lieber Sp. z o.o. ISBN 83-7206-129-7.
- Intergovernmental Panel on Climate Change, *Climate Change 1992 The Supplementary Report to the IPCC Scientific Assessment*, Cambridge University Press.
- Jankowski, H. (1968). *Prawo i moralność*. Warszawa: Książka i Wiedza. ISBN 0221-19-0094.
- Kaniewska, M. (2013). *Zmiany klimatyczne jako czynnik pogłębiający nierówności społeczne*. Journal of Modern Science 2/17/2013. ISSN 1734-2031.
- Kaniewska, M. i Klimski, M (2014). *Kształtowanie świadomości ekologicznej – perspektywa Lifelong Learning*. Journal of Modern Science 3/22/2014. ISSN 1734-2031
- Karski, L. (2009). *Prawo zmian klimatu – najlepszy instrument polityki*. w: A. Kassenberg, Z. M. Karaczun (red.) *Zmiany klimatyczne są faktem*. (ss. 23–44). Warszawa: Fundacja Centrum Stosunków Międzynarodowych. ISBN 978-83-88216-82-4.
- Litwiniszyn, A. (2008). *Konteksty sprawiedliwości*. w: D. Probuca (red.) *Czy sprawiedliwość jest możliwa?*. (ss. 49 – 58). Kraków: Wydawnictwo Impuls. ISBN 978-83-7308-809-2.
- Olecka, A. (2004). *Ochrona klimatu w działaniach międzynarodowych*. Warszawa: Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej. ISBN 83-88897-32-2.
- Podrez, E. (2008). *Sprawiedliwość – między utopią a kompromisem*. w: D. Probuca (red.) *Czy sprawiedliwość jest możliwa?*. (ss. 61–70). Kraków: Wydawnictwo Impuls. ISBN 978-83-7308-809-2.
- Ramowa Konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu została sporządzona w Nowym Jorku dnia 9 maja 1992 r.*, Dz. U. z 1996 Nr 53, poz. 238.
- Shukla, P. R. (2011). *Klimat i rozwój – pożądane połączenie*. w: M. Brennek (red.) *Zmiany klimatyczne – impas i perspektywy. Punkt widzenia*

- krajów globalnego Południa.* (ss. 113–118). Warszawa: Polska Akcja Humanitarna. ISBN 978-83-929513-7-7.
- Singer, P. (2006). *Jeden świat. Etyka globalizacji.* Warszawa: Książka i Wiedza. ISBN 83-05-13442-3.
- Sitek, B. i Trzaskalik R (red.).(2011) *Zarządzanie informacją i energią w systemie bezpieczeństwa Unii Europejskiej,* Józefów, Wydawnictwo WSGE. ISBN 978-83-62753-02-4
- Tyburski, W. (1999). *Główne kierunki i zasady etyki środowiskowej.* w: A. Papuziński (red.) *Wprowadzenie do filozoficznych problemów ekologii.* (ss. 114–127). Bydgoszcz. ISBN 83-7096-304-8.
- Wróblewski, Z. (2002). *Uwagi na temat kontrowersji antropocentryzm – biocentryzm w etyce ekologicznej.* w: J. W. Czartoszewski (red.) *Etyka środowiskowa wyzwaniem XXI wieku* (ss. 73–82). Warszawa: Verbi-num. ISBN 83-7192-177-2.
- Ziemiński, Z. (1972). *Etyczne problemy prawoznawstwa.* Warszawa: Wydawnictwo im. Ossolińskich.

NAUKI SPOŁECZNE
SOCIAL SCIENCES

